

Sınıf Öğretmenlerinin Derslerde Kullandıkları Pekiştiric ve Cezaların Etkililiği

Effectiveness of Reinforcements and Punishments Which Primary School Teachers Use in Lessons

Özgür BABAYİĞİT

Bozok Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Yozgat, Türkiye

Bahattin ERKUŞ

Milli Eğitim Bakanlığı, Demirdöven İlkokulu, Erzurum, Türkiye

İlk Kayıt Tarihi: 19.05.2015

Yayına Kabul Tarihi: 20.05.2016

Özet

Bu araştırmanın amacı sınıf öğretmenlerinin derslerde kullandıkları pekiştiric ve cezaların belirlenmesi ve etkililiğinin öğretmen görüşlerine göre incelenmesidir. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yöntemindedir. Araştırma 2014 Aralık ayında Erzurum ili Pasinler ilçesindeki 12 sınıf öğretmeni ile ve okuttukları 297 ilkököl öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Veriler gözlem ve görüşme ile toplanmış, verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz kullanılmıştır. Çalışma sonucunda ekonomik durumu iyi olan öğrencilerde maddi pekiştiricilerin etkili olmadığı, öğrenci bireysel farklılıklarına göre farklı pekiştiricilerin farklı öğrencilerde farklı tepkiler doğurduğu, cezaların etkili ve yararlı olduğu fakat davranış bozukluğu olan öğrencilerde cezanın etkili olmadığı, cezaların farklı öğrencilerde farklı tepkiler ortaya çıkardığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sınıf, öğretmen, pekiştiric, ceza.

Abstract

The aim of this study is to determine the reinforcements and punishments that primary school teachers use in lessons and examine the effectiveness according to the teachers' opinions. Research is the case study one of the method of qualitative research methods. Research was carried out with 12 primary school teachers and 297 primary school children they teach in Erzurum Pasinler district in december 2014. Research data was collected by observation and interview and descriptive analysis was used in data analysis. As a result of the study, it was understood that financial reinforcements were not effective for the students having good economic conditions and different reinforcements cause different reactions in different students according to individual differences., the effectiveness and goodness of punishments but not effective for the students having behavioral disorders and punishments causing different reactions in different students. 10 to 12 teachers stated that the punishment is effective and useful. For students with behavioral disorders stated that punishment is effective. Different students different punishment is determined as a result of individual differences.

Keywords: Class, teacher, reinforcement, punishment.

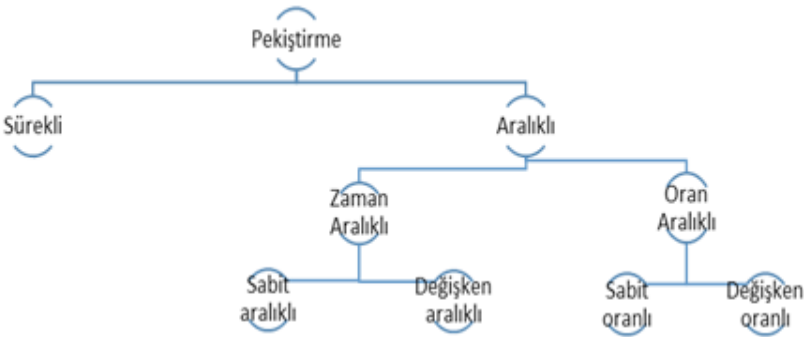
1. Giriş

Eğitim, içerisinde birbiri ile ilişkili birçok değişken bulunduran bir yapıdır. Bu değişkenlerden biri de pekiştiric ve cezalardır. Özellikle 6-10 yaş çocuklarının eğitiminde sınıf öğretmenleri pekiştiric ve cezaları sıklıkla kullanmaktadırlar. Hayatı öğrenen ve davranış şekillenme sürecini yoğun yaşayan ilkökul çocuğunda olumlu davranışların yerleşmesi, olumsuz davranışların yok edilmesi açısından pekiştiric ve ceza önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

Pekiştiric bir davranışın ilerde tekrarlanma olasılığını artıran uyarıcıdır (Sönmez, 2011: 265; Fidan, 2012: 39). Bir insan veya organizmaya verilen uyarıcı davranışın ilerde yapılmasını sağlıyorsa pekiştiric; eğer uyarıcı davranışı azaltıyor veya tamamen ortadan kaldırıyorsa cezadır (Sönmez, 2011: 265; Fidan, 2012: 39; Tekin iftar, 2011: 178). Sınavdan yüksek not alan öğrenciye verilen çikolata pekiştirice; arkadaşına küfür eden bir öğrenciye kızılması cezaya örnek olarak verilebilir.

Pekiştiricler, olumlu pekiştiricler ve olumsuz pekiştiricler olmak üzere ikiye ayrılır. Olumlu pekiştiricler verildiği zaman davranışın ortaya çıkma olasılığı artar (Senemoğlu, 2012: 150; Uzunöz, 2009: 239). Olumlu pekiştirme davranışın ardından ödül veya hoş giden bir durumun izlemesidir (Fidan, 2012: 40). Sınavdan iyi not alma, ailenin takdirini kazanma, sınıfta yaramazlık yaparak arkadaşlarının beğenisini kazanma, yiyecek, su, övgü olumlu pekiştiriclere örnek oluşturur. Olumsuz pekiştiricler ortadan kaldırıldığı veya verilmediği zaman davranışın ortaya çıkma olasılığı artar (Fidan, 2012: 39, 40; Uzunöz, 2009: 239). Öğretmenin kaşlarını çatmasından kaçınmak, anne babayı üzmemek, harçlığın kesilmemesi için ders çalışmayı sürdürmek, elektrik şoku, rahatsız edici bir gürlütu gibi uyarıcılar olumsuz pekiştiriclere örnektir (Fidan, 2012: 40; Cüceloğlu, 1997).

Pekiştirme tarifelerine göre sürekli, aralıklı pekiştirme olarak ayrılmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Pekiştirme tarifeleri

Sürekli Pekiştirme

Yapılan her doğru davranışın pekiştirilmesine sürekli pekiştirme denir. Bu tür pekiştirme, yeni davranışların kazanılmasında ve becerilerin hatasız olarak yapılmasının sağlanmasında önemlidir (Fidan, 2012: 40; Tekin iftar, 2011: 178; Uzunöz, 2009: 241). En basit pekiştirme tarifesi sürekli pekiştirmedir. Sürekli pekiştirmede bir süre sonra pekiştirmenin etkisi kalmamaktadır. Sönmeye karşı en az dirençli pekiştirme tarifesi sürekli pekiştirmedir (Senemoğlu, 2012: 163).

Aralıklı Pekiştirme

Aralıklı pekiştirmeler zaman aralıklı ve oran aralıklı olmak üzere ikiye ayrılır.

Sabit Aralıklı Pekiştirme

Sabit aralıklı pekiştirme belli zaman aralıkları sonunda pekiştirme yapılmasıdır. Davranışa bağımlı değildir. Haftanın belli saatlerinde serbest faaliyetlerin olması; her hafta aynı gün aynı saatte sınav yapılması, memurların ayın on beşinde maaş alması gibi (Senemoğlu, 2012: 164; Tekin iftar, 2011: 178; Uzunöz, 2009: 241). Bu tür pekiştirmelerin uygulandığı durumlarda öğrenciler çalışmalarını sınav gününe göre ayarlayabilirler. Çoğunlukla en son gün çalışmaya başlarlar. Sınavdan sonra çalışmanın hemen kesilmesi mümkündür. Öğrencilerin pekiştirme almadan bazı davranışları kendi kendilerine yapmaları beklenir. Bu nedenle pekiştirmelerin yeni öğrenmeler dışında aralıklı yapılmasında yarar vardır (Fidan, 2012: 41).

Değişken Aralıklı Pekiştirme

Değişken aralıklı pekiştirme değişik zamanlarda yapılır. Pekiştirmeçilerin ne zaman geleceğinin kestirilmesi zordur. Fakat geleceğine inanılırsa, buna bağlı hareketler sürekli yapılabilir (Senemoğlu, 2012: 165; Tekin iftar, 2011: 178; Uzunöz, 2009: 241). Öğrenciler, beklenmedik zamanlarda, bir öğrencinin sözlü sorulara verdiği cevaba iyi not aldığını gözlerse, bu durum bazı öğrencileri sınıfa her zaman hazırlıklı gelmeye yöneltir. Bu pekiştirme, en etkili davranış kazandırma yollarından biridir. Öğrenciyi sürekli uyanık tutar (Fidan, 2012: 41). Söz konusu örnekte pekiştirmenin sadece pekiştirilen öğrencide değil diğer öğrencilerde aynı etkiyi gösterdiği görülmektedir.

Sabit Oranlı Pekiştirme

Sabit oranlı pekiştirme belli bir davranışın ardından pekiştirmenin yapılmasıdır. Pekiştiricilerin verilmesi, planlanmış belli sayıda davranış gösterilmesine bağlıdır (Fidan, 2012: 41; Tekin iftar, 2011: 178; Uzunöz, 2009: 241). Sabit oranlı pekiştirmede zaman önemli değil davranış sayısı önemlidir (Senemoğlu, 2012: 165). Futbolcunun attığı belli sayıda golden sonra prim alması, öğrencinin her 3 olumlu davranışında yıldız alması sabit oranlı pekiştirme tarifesine örnek olabilir.

Değişken oranlı pekiştirme

Değişik sayıda davranış gözlemlendikten sonra pekiştirmenin yapılmasıdır. Bu tarife de önemli olan ortalama bir tepki sayısının pekiştirilmesidir. Bu tarifede pekiştirilen organizma kaç davranıştan sonra pekiştireç geleceğini bilmediğinden sürekli şekilde etkin olmaktadır. Sönmeye karşı en dirençli tarife türüdür (Senemoğlu, 2012: 164; Tekin iftar, 2011: 178). Önce 3 defa ödevini tam yapıp artı artı alan öğrencinin daha sonra 5-7 defa ödevini tam yaparak artı alması değişken oranlı pekiştirece örnek olarak verilebilir.

Değişik pekiştirme yaklaşımları kişinin davranışlarının hızı üzerinde etkilidir. Oranlı pekiştirmelerde kişi verilen işleri hızlıca yaparak önerilen pekiştireçleri elde edebilir. Başka önemli bir nokta da, davranışın kalıcılığı ile ilgilidir. Sürekli pekiştirmeler ve sabit aralıklı pekiştirmelerde sönmeye çabuk görülür. Örneğin, ayda bir kez belli zamanlarda yapılan sınavlardan sonra öğrencilerin çalışma temposunda bir duraklama olur (Fidan, 2012: 41). Pekiştirilecek davranış görülür görülmez, onunla ilgili açık bir şekilde pekiştirme yapmanın önemi büyüktür. Özellikle küçük yaşlarda ve sınıflarda pekiştirmenin gecikmemesi ve hangi davranış pekiştiriliyorsa, pekiştirmenin onunla ilgisi açık olacak şekilde yapılması önemlidir (Can, 2005: 102). Yapılan davranış ve verilen pekiştirecin arasındaki sürenin uzun olması öğrencinin pekiştireç alma nedenini unutmasına dolayısıyla da pekiştirecin etkisini yitirmesine neden olabilir.

Öğretmenler öğrenci davranışlarını pekiştireç kullanarak biçimlendirebilirler (Erden, 2005, s. 161). Buradan pekiştireçlerin eğitimde olumlu sonuçlar doğurduğu anlaşılabilir. Fakat bazı araştırmacılar pekiştireçlerin etkililiği konusunda olumsuz görüş belirtmişlerdir. Kohn'a (1994) göre çoğu durumda ödüller de cezalar gibi geçici bir itaat sağlamaktadır. Pekiştireçler çocukları insancıl, sorumluluk sahibi bir insan ya da kendini yönlendiren bir öğrenen haline getirmede pek de etkili değildir (Akt. Budak, 2009, s. 22).

Pekiştirmenin amaçları; öğrenciyi öğrenme çabası göstermeye özendirme, öğrencinin dikkatini işaret ve açıklamalara yöneltme, kendisi için hazırlanmış olan öğretme durumunun ilgili öğeleriyle öngörülen etkileşimi, beklenen yeni davranış oluşuncaya kadar sürdürmesini sağlamak olarak sıralanabilir. Pekiştireç öğrenciye göre olmalıdır. Pekiştireçte önemli olan, pekiştirecin davranışı zayıflatıcı değil güçlendirici özelliği olmasıdır. Bu nedenle pekiştireç olarak kullanılacak uyarıcının ödül değeri ve dolayısıyla pekiştirme gücü yaşa, cinsiyete, alt kültüre, yere, zamana, pekiştirmeyi yapana (ödül verene), pekiştirmenin yapılış gerekçesine göre değişme gösterebilir (Can, 2005: 101).

Pekiştireçlerin daha etkili olması için öğretmenlerin aşağıdaki husulara dikkat etmesi gerekmektedir (Navaro, 2001: 51; Erdoğan, 2001: 101; Özdem, 2003: 44; Erden, 2005: 160; Akt. Yılmaz, 2007; Fidan, 2012: 47):

- Çocuk davranışı yapar ve ödül hak eder. Ancak, ödül bir süre sonra çocukta

bağımlılık yapar. Davranışı yapması gerektiğine inandığı için değil, sadece ödül almak için davranışta bulunur.

- Sürekli ödül almaya alışık çocuk maddiyatçı olur. Her yaptığı davranışa bir karşılık bekler. Bu nedenle zamanla ödül çekiciliğini ve etkisini kaybeder.
- Ödül, küçük çocuklarda iyi davranış alışkanlıkları geliştirmek amacıyla ve ölçülü kullanılmalıdır.
- Çocuk eğitiminde takdir ve teşvik, ödülde daha önemlidir. Ödül başlangıçta ve ölçülü olarak kullanılmalı, davranışın devamında artık yerini takdir, olumlu duygular ve teşvik almalıdır.
- Ödülü verilirken hangi davranış için çocuğun ödülü hak ettiği açıkça belirtilmeli ve davranış takdir edilmelidir.
- Pekiştireç doğru davranışı takip etmelidir. Olumsuz davranış pekiştirildiğinde bu davranışın görülme sıklığı artar.
- Öğrenci pekiştireci hangi davranışın sonucunda aldığını bilmelidir. Davranış ile pekiştireç arasından zaman geçerse öğrenci pekiştirilen davranışı karıştırabilir ve yanlış davranış pekişebilir.
- Pekiştireç öğrenci özellik ve ihtiyaçlarına uygun olmalıdır. Farklı uyarıcılar pekiştireç görevi görebilir.
- Pekiştireç yeni ve öğrenilmesi güç davranışların değiştirilmesinde sıklıkla verilmeli, beceri kazanıldıkça azaltılmalıdır.
- Ödül rüşvet olarak verilmemelidir. Küçük ödüller sınıfta, büyük ödüller okul huzurunda verilmelidir.
- Öğrencilerin gösterdikleri olumlu davranışlar sözlü ve sözsüz değişik yollarla ödüllendirilmelidir. Öğrencilerin adı kullanılarak daha önceden yaptıkları konuşmalara atıfta bulunulmalıdır.

Ceza

Eğitim ortamında olumlu davranışların sıklığını artırmak için pekiştireç kullanılırken, olumsuz davranışları ortadan kaldırmak için de ceza kullanılmaktadır. Ceza yoluyla istenmeyen davranışlar baskı altında tutulur ve tamamen ortadan kaldırma amaçlanır (Fidan, 2012: 50). Yavuzer'e (1995, s. 94) göre ceza, çocukta gördüğümüz bir davranış bozukluğunu gidermek ve çocuğu istediğimiz yöne çekmek amacıyla uygulanan katı bir yöntemdir. Eğer bir davranış acı veren sıkıntı veya istenmeyen bir durum yaratıyorsa davranışın tekrar edilme sıklığı azalır. Burada davranıştan sonra ortaya çıkan durum veya olayın tatsız, hoş gitmemesi o davranışı yapan kişinin algılayışına bağlıdır (Fidan, 2005: 51). Ceza uygulandığı sürece, yapılmaması istenen

davranış baskı altına alınmakta, ancak alışkanlıkları yok etmemektedir (Senemoğlu, 2012: 153). Davranış değiştirmede ceza önerilmemektedir (Sahraç, 2013: 315). Sönmez'e (2011, s. 265) göre eğitimde cezaya yer verilmemelidir.

İki tür cezadan söz edilebilir. Birinci tür cezada, ortama hoş olmayan bir uyarıcı eklenir. Bu şekilde gösterilen davranışın bir daha gösterilmeme ihtimali güçlendirilmeye çalışılır. İkinci tür cezada ise, durumdaki hoş bir uyarıcı durumdan çıkarılır (Bacanlı, 1998, s. 163). Arkadaşını iten bir öğrenciyi kızmak birinci tür cezaya; teneffüse çıkmasını yasaklamak ise ikinci tür cezaya örnek olarak verilebilir.

Tablo 1. Pekiştirme ve ceza tarifeleri (Fidan, 2012: 39).

SÜREÇ	DAVRANIŞTAN SONRA	DAVRANIŞIN DURUMU
Olumlu Pekiştirme	Olumlu uyarıcı gelir veya verilir	Davranışın yapılması sıklığı artar. Davranış tekrar edilir.
Olumsuz Pekiştirme	Olumlu uyarıcı kaybolur. Olumsuz uyarıcıdan uzaklaşır.	Olumsuz uyarıcının kaybolmasına neden olan davranışın yapılma sıklığı azalır.
Ceza I	Olumsuz uyarıcı gelir ya da uygulanır.	Davranışın yapılma sıklığı azalır. Davranış baskı altında tutulur.
Ceza II	Olumlu uyarıcı kaybolur ya da ortadan çekilir.	Davranışın yapılma sıklığı azalır ya da davranış baskı altında tutulur.

Olumsuz davranış sergileyen veya suç işleyen öğrencilere karşı öğretmenlerin aşağıdaki hususlara dikkat etmesi gerekmektedir (Günden, 1979: 383):

- Suç işlemiş bir öğrenci, arkadaşlarının yanında cezalandırılmamalıdır.
- Suçu ağır olan bir öğrenci, suçun işlendiği andan cezanın verileceği ana kadar arkadaşlarından uzak tutulmalıdır.
- Öğrenci, af dilemek için zorlanmamalıdır.
- Problem ortadan kalktıktan sonra, artık hatırlatılmamalı ve üzerinde durulmamalıdır.
- Öğrencileri sınıftan atmak, okuldan uzaklaştırmak, öğretmenin yetkisi içinde değildir. Onun için bu yola başvurulmamalıdır.
- Küçük olaylar büyütülmemelidir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı sınıf öğretmenlerinin derslerde kullandıkları pekiştirici ve cezaların etkililiğinin belirlenmesidir. Bu genel amaç kapsamında şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Sınıf öğretmenlerinin derslerde kullandıkları pekiştiriciler nelerdir?
2. Sınıf öğretmenlerinin derslerde kullandıkları pekiştiricilerin öğretmen görüşlerine göre etkililiği nedir?

3. 3. Sınıf öğretmenlerinin derslerde kullandıkları cezalar nelerdir?
4. 4. Sınıf öğretmenlerinin derslerde kullandıkları cezaların öğretmen görüşlerine göre etkililiği nedir?

Araştırmanın Önemi

Eğitim ortamında sürece etki eden önemli değişkenler arasında pekiştirici ve cezalar yer almaktadır. Bu nedenle sınıf öğretmenlerinin derslerde kullandıkları pekiştirici ve cezaların davranış değiştirme açısından büyük bir öneme sahip oldukları söylenebilir. İlgili literatür incelendiğinde öğretmenlerin kullandıkları pekiştirici ve cezalarla ilgili farklı illerde farklı okul seviyelerinde çalışmalara (Senuyar, 1989; Çolak, 2005; Dirik, 2002; Yılmaz, 2007; Budak, 2009; Apaydın, Manolova, 2015) rastlanmıştır. Erzurum ilinde ise pekiştirici ve cezalara ilişkin bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu araştırma ile sınıf öğretmenlerinin derslerde kullandıkları pekiştirici ve cezalar belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarının sınıf öğretmenlerine, yöneticilere ve velilere ışık tutması açısından önemlidir.

2. Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması (örnek olay, case study) türündedir. Durum çalışması, ilginç ve özel bir olgunun, durumun kendi koşulları ve sınırları içerisinde derinlemesine incelenmesidir (Merriam, 2013: 40; Glesne, 2012:30; Sönmez ve Alacapınar, 2011: 82). Bu araştırma ile sınıf öğretmenlerinin derslerde kullandıkları pekiştirici ve ceza kullanma durumları ve etkililiği tespit edilmiştir.

Katılımcılar

Katılımcıların seçiminde uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz, Demirel, 2012: 92). Bu örnekleme yöntemi araştırmaya hız ve pratiklik kazandırır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Araştırmanın katılımcılarını 2014-2015 eğitim öğretim yılında Erzurum ili Pasinler ilçesinde görev yapan 12 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışma grubuna ilişkin demografik bilgiler tablo şeklinde belirtilmiştir. Çalışma grubu sınıf öğretmenlerine ilişkin demografik bilgiler tablo 1’de belirtilmiştir.

Tablo 2. Çalışma grubu sınıf öğretmenleri demografik özellikleri

Sıra No	Öğrenim Durumu	Mezun Olunan Üniversite	Anabilim Dalı	Hizmet Yılı	Cinsiyet	Kod
1	Lisansüstü	Kastamonu	Sınıf Öğrt.	4	Bayan	Öğretmen1
2	Lisans	İstanbul	Sınıf Öğrt.	5	Bayan	Öğretmen2
3	Lisansüstü	Bülent Ecevit	Sınıf Öğrt.	6	Bayan	Öğretmen3

Sıra No	Öğrenim Durumu	Mezun Olunan Üniversite	Anabilim Dalı	Hizmet Yılı	Cinsiyet	Kod
4	Lisans	Anadolu	Türkçe Ö.	25	Bay	Öğretmen4
5	Lisans	Karadeniz Teknik	Sınıf Öğrt.	20	Bayan	Öğretmen5
6	Lisans	Mustafa Kemal	Biyoloji Ö.	16	Bayan	Öğretmen6
7	Lisans	Mustafa Kemal	Sınıf Öğrt.	3	Bay	Öğretmen7
8	Lisans	Karadeniz Teknik	Sınıf Öğrt.	14	Bay	Öğretmen8
9	Lisans	Niğde	Sınıf Öğrt.	19	Bay	Öğretmen9
10	Lisans	Adıyaman	Sınıf Öğrt.	4	Bayan	Öğretmen10
11	Lisans	Karadeniz Teknik	Sınıf Öğrt.	13	Bay	Öğretmen11
12	Lisans	Dokuz Eylül	Sınıf Öğrt.	13	Bayan	Öğretmen12

Tablo 2’de yer alan öğretmen demografik özellikleri incelendiğinde, 10 öğretmenin lisans mezunu olduğu, 2 öğretmenin lisansüstü mezunu olduğu görülmektedir. Öğretmenler 10 öğretmen sınıf öğretmenliği anabilim dalı mezunu iki öğretmen ise farklı anabilim dalı mezunudur. 7 öğretmen bayan, 5 öğretmen baydır. Kodlama amacıyla rakamlar kullanılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada verilerin toplanması için görüşme tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ve gözlem tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde araştırmacı tarafından hazırlanan görüşme soruları, soruları cevaplayan kişi ile birlikte yeniden düzenlenebilir. Bu teknik genellikle nitel araştırmalarda kullanılabilir (Sönmez ve Alacapınar, 2011). Yarı yapılandırılmış görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların kişisel bilgileri ile ilgili sorular; ikinci bölümünde ise araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme soruları yer almaktadır. Kapsam geçerliliği için uzman görüşlerine başvurulmuştur.

Verilerin Toplanması

Araştırma verileri 2014-2015 eğitim-öğretim yılı birinci yarıyılında toplanmıştır. Erzurum ili Pasinler ilçesinde görev yapan 12 sınıf öğretmeni ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Öğretmenlerle yapılacak görüşmeler için, öğretmenlerden izin alınarak görüşmeler ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. Ses kayıt cihazındaki dijital veriler, araştırmacılar tarafından bilgisayar ortamında yazılı hale getirilmiştir. Görüşme yapılan her bir sınıf öğretmeni 2 ders saati gözlemlenmiştir. Toplamda 24 ders saati gözlem yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analizin amacı, ham verilerin okuyucunun anlayabileceği ve isterlerse kullanabileceği bir biçime sokulmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu araştırmada da elde edilen veriler, araştırmacılar tarafından daha önceden belirlenen temalara göre özetlenerek yorumlanmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmanın geçerlik ve güvenirliliğini sağlamak amacıyla şu çalışmalar yapılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 265):

Uzun süreli etkileşim: Araştırma 2015 Aralık ayında 1 aylık bir sürede gerçekleştirilmiştir. Araştırma bağlamında uzun bir süre olduğu düşünülmektedir.

Derinlik odaklı veri toplama: Araştırma sonucunda elde edilen veriler birbirleri ile ve ilgili literatür ile karşılaştırılarak sunulmuştur.

Çeşitleme: Veri toplamak amacıyla gözlem ve görüşme tekniklerinden yararlanılmıştır. Doküman analizine gerek duyulmadığı için gerçekleştirilmemiştir.

Uzman incelemesi: Çalışma öncesinde, esnasında ve sonrasında sınıf öğretmenliği anabilim dalında görev yapan, nitel araştırma yöntemleri konusunda uzman bir öğretim üyesinden uzman görüşü alınmıştır.

Katılımcı teyidi: görüşmelerden hemen sonra öğretmenlerin söylemek istedikleri araştırmacılar tarafından tekrar edilerek teyit edilmiştir. Ayrıca araştırma yayınlanmadan önce görüşme yapılan sınıf öğretmenlerine sunulmuştur.

Ayrıntılı betimleme: Görüşme yapılan sınıf öğretmenlerin demografik özellikleri ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Ayrıca araştırma yapılan il ve ilçe verilmiştir.

Amaçlı örnekleme: Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden uygun durum örnekleme kullanılmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın birinci alt amacına ilişkin bulgular ve yorum

Araştırmanın birinci alt amacı olan “Sınıf öğretmenlerinin derslerde kullandıkları olumlu pekiştiriciler nelerdir?” sorusuna ilişkin şu bulgulara ulaşılmıştır:

Sınıf öğretmenlerinin derslerde kullandıkları olumlu pekiştiriciler, alkışlatma, artı(+) verme, şeker, bisküvi veya çikolata verme, sınıf önünde onore etme, çizgifilm izletme, oyun salonuna götürme, resim yaptırma, öğrenci isminin paraya yazılması, öğrenci yanında 1 dakika oturma, sevgi, gülümseme, kalem verme, oyun oynatma, kitap hediye etme, sinema veya tiyatroya götürme, başını okşama, deftere veya kitaba etiket yapıştırma, deftere imza atma, sınıf başkanı yapma, görev verme, tüm hafta puan toplama şeklinde belirtilmiştir. Konu ile ilgili olarak Öğretmen3 “*Etkinliklerde grup lideri yapma*” şeklinde görüş ifade etmiştir.

Araştırmanın ikinci alt amacına ilişkin bulgular ve yorum

Araştırmanın ikinci alt amacı olan “sınıf öğretmenlerinin derslerde kullandıkları pekiştiricilerin öğretmen görüşlerine göre etkililiği nedir?” sorusuna ilişkin şu bulgu-

lara ulaşılmıştır.

Konu ile ilgili olarak Öğretmen1 “*Maddi durumu iyi olan öğrencilerde maddi pekiştireçler işe yaramıyor*”, Öğretmen2 “*Çoğunlukla sözel pekiştireçler çok daha etkili oluyor çünkü daha samimi bir ortam oluşturuyor.*”, Öğretmen7 “*Pekiştireçler öğrencinin ilgi ve dikkatine yönelik farklılıkla dikkate alınarak kullanılmalı.*” şeklinde görüş belirtmiştir.

Öğretmenlerin tamamı kullanılan pekiştireçlerin öğrencileri motive ettiğini belirtmiştir. Öğretmenler ayrıca pekiştireçlerin olumlu davranışlar kazandırdığını, öğrencilerin derse aktif olarak katılımını sağladığını ve başarıyı artırdığını belirtilmiştir. Bazı öğretmenler ise etiket ve yapıştırma gibi sembolik pekiştireçlerin bir süre sonra etkililiğini yitirdiğini belirtmişlerdir.

Araştırmanın üçüncü alt amacına ilişkin bulgular ve yorum

Araştırmanın üçüncü alt amacı olan “Sınıf öğretmenlerinin derslerde kullandıkları cezalar nelerdir?” sorusuna ilişkin şu bulgulara ulaşılmıştır: Sınıfta oturduğu yerini değiştirme, söz hakkı vermeme, beden eğitimi dersine çıkmama, oyun oynatmama, tenefüse çıkmama, tahtaya yüzü dönük olacak şekilde bekleme, sınıf dışında bekletmek, müdüre yollamak, öğretmenin yüzünü çatması, bağırma, yazılanın silinerek tekrar yazdırılması, kapı önünde bekletme, kaba etine yavaşça vurma, öğrenci kafasına eldeki çubukla vurma.

Araştırmanın dördüncü alt amacına ilişkin bulgular ve yorum

Araştırmanın üçüncü alt amacı olan “sınıf öğretmenlerinin derslerde kullandıkları cezaların etkililiği nedir?” sorusuna ilişkin şu bulgulara ulaşılmıştır: yer değiştirme cezasının etkili olduğu belirtilmiştir. Görüşme ve gözlem yapılan 12 sınıf öğretmeninden 10’u kullanılan cezaların etkili ve yararlı olduğunu söylemiştir. Ancak 2 öğretmen cezaların öğrenci üzerinde etkili olmadığını, yararının bulunmadığını, kısa süreli çözümler olduğunu belirtmiştir. Öğretmenler ceza verilmesiyle birlikte, öğrencinin neden ceza aldığını bilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Başka ifadelerle, öğrenci cezasını çekerken cezayı almaktan suçluluk duymalı ve utanmalıdır. Öğretmen7 ceza verirken öğrencilerin bireysel farklılıklarına göre ceza verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Konu ile ilgili olarak Öğretmen4 “*öğrencilerin kişilik sahibi oldukları unutulmamalı ve değer verilmeli*” şeklinde görüş belirtmiştir. Öğretmen5 konu ile ilgili olarak “*Çocuklar ceza aldıkları zaman bir sonraki dersi verimli işleyemiyorum*” şeklinde görüş bildirmiştir. Öğretmen7 konu ile ilgili olarak “*davranış bozukluğu olan öğrenciler için cezalar etkili olmamaktadır.*” şeklinde görüş bildirmiştir. Öğretmen2 konu ile ilgili olarak “*Cezalar etkili, fakat davranışı asla yok etmiyor. Sadece o an için geçici çözüm oluyor*” şeklinde görüş belirtmiştir.

4. Tartışma, sonuç

Sınıf öğretmenlerinin derslerde kullandıkları olumlu pekiştireçler, alkışlatma, (+) verme, yemekler, şeker, bisküvi veya çikolata erme, sınıf önünde önere etme, çizgi film izletmek, oyun salonuna götürmek, resim yaptırmak, öğrenci isminin paraya yazılması, öğrenci yanında kısa süre dakika oturma, sevgi, gülümseme, kalem vermek, oyun oynatmak, kitap hediye etmek, sinema veya tiyatroya götürmek, başını okşama, deftere veya kitaba etiket yapıştırmak, deftere imza atma, sınıf başkanı yapmak, görev verme, tüm hafta puan toplama olarak belirlenmiştir. Konu ile ilgili olarak Öğretmen3 “Etkinliklerde grup lideri yapma” şeklinde görüş ifade etmiştir. Öğretmen1 konu ile ilgili olarak “Maddi durumu iyi olan öğrencilerde maddi pekiştireçler işe yaramıyor” şeklinde görüş belirtmiştir. Konu ile ilgili olarak Öğretmen2 “Çoğunlukla sözel pekiştireçler çok daha etkili oluyor çünkü daha samimi bir ortam oluşturuyor.” şeklinde görüş belirtmiştir. Konu ile paralel olarak (Fidan, 2012: 41) benzer bir örneği vermiştir. Konu ile ilgili Öğretmen7 “Öğrencinin ilgi ve dikkatine yönelik farklılıklar dikkate alınarak pekiştireçler kullanılmalı.” şeklinde görüş belirtmiştir. Can (2005: 101) konu ile ilgili olarak benzer görüşlerde bulunmuştur. Öğretmenlerin tamamı kullanılan pekiştireçlerin öğrencileri motive ettiğini belirtmiştir. Olumlu davranışlar kazandırdığını, öğrencilerin derse aktif olarak katılımını sağladığını. Başarıyı artırdığını belirtmiştir. Etiket ve yapıştırmaların bir süre sonra etkililiğini yitirdiğini belirtmişlerdir. Konu ile ilgili olarak (Senemoğlu, 2012: 163) pekiştireçlerin bir süre sonra alışkanlık haline gelerek öğrenci üzerindeki etkisini yitirebileceğini belirtmiştir.

Sınıf öğretmenlerinin sınıfta kullandıkları cezalar: yerini değiştirme, söz hakkı vermeme, beden eğitimi dersine çıkmama, oyun oynatmama, teneffüse çıkmama, tahtaya yüzü dönük olacak şekilde bekleme, sınıf dışında bekletmek, müdüre yollamak, öğretmenin yüzünü çatması, bağırma, yazılanın silinerek tekrar yazdırılması, kapı önünde bekletme, kaba etine yavaşça vurma olarak belirlenmiştir. Ancak Günden (1979, s. 383), öğretmenin öğrenciyi sınıf dışına çıkarma yetkisinin olmadığını belirtmiştir. Görüşme ve gözlem yapılan 12 sınıf öğretmeninden 10’u kullanılan cezaların etkili ve yararlı olduğunu söylemiştir. Ancak 2 öğretmen cezaların öğrenci üzerinde etkili olmadığını, yararının bulunmadığını, kısa süreli çözümler olduğunu belirtmiştir. Sönmez (2011, s. 265) eğitimde cezaya yer verilmemesi gerektiğini, Senemoğlu (2012: 153) ise ceza süresince davranışın baskılandığını, ancak alışkanlıkları yok etmediğini belirtmiştir. Ancak araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu cezaların etkili olduğunu belirtmiştir. Öğretmenler ceza verilmesiyle birlikte, öğrencinin neden ceza aldığını bilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Başka ifadelerle, öğrenci cezasını çekerken cezayı almaktan suçluluk duymalı ve utanmalıdır. Öğretmen7 ceza verilirken öğrencilerin bireysel farklılıklarına göre ceza verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Apaydın ve Manolova (2015: 118) aynı şekilde öğrenci özelliklerini vurgulamışlardır. Konu ile ilgili olarak Öğretmen4 “öğrencilerin kişilik sahibi oldukları unutulmamalı ve değer verilmeli” şeklinde görüş belirtmiştir. Öğretmen5 konu ile ilgili olarak “Çocuklar ceza aldıkları zaman bir sonraki dersi verimli işleyemiyorum”

şeklinde görüş bildirmiştir. Öğretmen7 konu ile ilgili olarak “davranış bozukluğu olan öğrenciler için cezalar etkili olmamaktadır.” Şeklinde görüş bildirmiştir. Öğretmen2 konu ile ilgili olarak “Cezalar etkili, fakat davranışı asla yok etmiyor. Sadece o an için geçici çözüm oluyor şeklinde görüş belirtmiştir. Senemoğlu (2012: 153) aynı şekilde cezaların davranışı baskıladığını belirtmiştir. Öğretmen1 konu ile ilgili olarak “Öğrencileri pekiştireçten mahrum bırakmak cezadan daha etkili oluyor” şeklinde görüş belirtmiştir.

Çalışma sonuçlarına dayalı olarak şu öneriler getirilmiştir: Öğrencilere verilen pekiştireç ve cezalarda, öğrencinin bireysel farklılıkları dikkate alınmalıdır. Bir öğrenci için aferin kelimesi etkili bir pekiştireç olabilirken bir başka öğrenci için defterine çıkartma yapıştırılması daha etkili bir pekiştireç olabilmektedir. bir öğrenci için sınıfta yüzü duvara dönük olarak bekletme etkili bir ceza olabilirken, başka bir öğrenci için (-) verme etkili bir ceza olabilir. Her ne kadar fiziksel ceza, dayak, yasak olsa da, çok az da olsa öğrencilere fiziksel şiddet uygulandığı tespit edilmiştir. Fiziksel şiddet öğretmenlerce kesinlikle kullanılmamalıdır. Bu konu ile ilgili olarak öğrenci bilincinin artırılması gerekmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı İletişim Merkezi (MEBİM) “ALO 147” hattı ile öğrenciye yönelik fiziksel şiddet şikâyet edilebilmektedir. Öğrencilere yönelik pekiştireçler çok etkili olmaktadır. Ancak pekiştireçlerin alışkanlık yapmalarını için, pekiştireçler değiştirilmeli ve değişken aralıklı olarak kullanılmalıdır. Öğrencilere verilen cezalar esnasında sınıf bilgilendirilmelidir. Öğrencinin neden ceza aldığını diğer öğrenciler de bilmelidir. Öğrenciler ceza alırken neden ceza aldığını bilmeli ve ceza anında düşünmelidir. Eğer öğrenci cezada pişman olmuyorsa cezanın etkililiği olmaz.

5. Kaynakça

- Apaydın, Ç., Manolova, O. (2015). Sınıf İçinde Uygulanan İnfomal Cezaların Analitik Hiyerarşi Yöntemi ile Belirlenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. Cilt:23 No:1. 105-122
- Bacanlı, H. (1998). *Eğitim Psikolojisi*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Budak, Z. F. (2009). İlköğretim Okullarında Görev Yapan İkinci Kademe Öğretmenlerinin Sınıf Disiplinini Sağlamak Amacıyla Başvurdukları Ödül ve Ceza Yöntemleri Üzerine Bir Araştırma (Kayseri İli Örneği). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kayseri.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi. (12. baskı).
- Can, Ş. (2005). Öğretme-Öğrenmede İpuçları ve Pekiştireçlerin Rolü. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi* Sayı 14, 97-109.
- Cüceloğlu, D. (1997). *İnsan ve Davranışı – Psikolojinin Temel Kavramaları*. Remzi Kitap Evi. (7. Basım).
- Çolak, M. (2005). *Kütahya İli İlköğretim Okullarında Ödül ve Ceza*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Manisa.
- Dirik, K. (2002). *İzmir İli İlköğretim Okullarında Ödül ve Ceza*. (Yayımlanmamış Yüksek

- Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Erden, M. (2005). Sınıf Yönetimi. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Fidan, N. (2012). Okulda Öğrenme ve Öğretme (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Glesne, C. (2012). Nitel Araştırmaya Giriş (Çeviri Editörleri: Ali Ersoy, Pelin Yalçınoğlu). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Günden, S. (1979). Genel Öğretim Bilgisi. Ankara: Milli Eğitim Yayınları.
- Merriam, S. B. (2013). Nitel Araştırma Desen ve Uygulama için Bir Rehber (Çeviri Editörü: Prof. Dr. Selahattin Turan). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sahranç, ü. (2013). Öğrenme Psikolojisi ile İlgili Temel Kavramlar. Eğitim Psikolojisi içinde (3. baskı) (Editör: İbrahim Yıldırım). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Senemoğlu, N. (2012). Gelişim, Öğrenme ve Öğretim (21. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Sönmez, V. (2011). Öğretim İlke ve Yöntemleri. Ankara: Anı Yayıncılık. (5. baskı).
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2011). Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şenuyar, M. A. (1989). Elazığ İli Orta Dereceli Okullarında Ceza ve Ödül (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elazığ.
- Tekin İftar, E. (2011). Klasik Koşullanma ve Edimsel Koşullanma. Eğitim Psikolojisi içinde (Editör: Gürhan Can). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Uzunöz, A. (2009). Öğrenmenin Yolları. Davranış Bilimlerine Giriş içinde (Editör: Enver Özkalp). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Yavuzer, H. (1995). Çocuk Eğitimi El Kitabı. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık. (6. baskı).
- Yılmaz, N. (2007). Sınıf Öğretmenlerinin Sınıf İçi Disiplini Sağlamada Kullandıkları Ödül ve Ceza Yöntemlerinin Değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Extended Abstract

Reinforcement and punishment are often the elements that primary school teachers use in lessons. It is important to determine the effects of these elements commonly used. The purpose of this reinforcement used in the course of the investigation and determination of punishment and primary school teachers to examine the effectiveness according to the teachers' opinions. The overall objective of this research is to determine the reinforcement and punishment that primary school teachers use in lessons. Within this overall objective; answers were sought to the following questions: 1. What are the reinforcements that primary school teachers use in the class? 2. What is the effectiveness of reinforcement used by the primary school teacher in the class? 3. What are the punishments that primary school teacher s use in the class? 4. What is the effectiveness of punishment used by the primary school teachers in the class?

Research is case study method of qualitative research methods. Research was carried out with 12 primary school teachers and 297 primary school students they teach in Erzurum Pasinler

district in december 2014. Appropriate sample method was used in the selection of participants. As for interviews ; semi-structured interview technique for for data collection, research and observation techniques are used. Semi-structured interview techniques in interview questions prepared by the researchers were rearranged with the person who answered the questions. This technique is commonly used in qualitative research. Semi-structured interview form consists of two parts. In the first part Questions about the personal information of participants ; in the second part questions located in a semi-structured interview prepared by the researchers. Experts have been consulted for the content validity. The research data were collected in the 2014-2015 academic year, at first semester. For interviews with teachers, teacher interviews were recorded on audio tape recorder by asking for their permissions. Digital data in the voice recorder has been made by researchers in computer software. Each class teacher interview lasted for 2 hours . The total amount of observations were 24 hours .

Descriptive analysis was used to analyze the data. Research results for teacher reinforcements they use their applause, the (+) making food, candy, biscuits or chocolate expiration, propose in front of the class, cartoons to watch, to take the game room, pictures to make, writing the money the student name, student next 1 minute sitting, love, smile, give the pen to play the game, to book a gift to take to the cinema or theater; head patting, books or book a label to paste, posted signing, make the class president, duty to give, have been identified as the whole week collecting points. The punishments: Changing the place of student in the classroom, to raise voice, physical education to come to the course, the game not to play, to go to recess, the board faces waiting to be oriented to wait outside the classroom, to send to the director, the chassis of the teacher's face, shouting, wiping be reprinted's written in front of the door waiting, have been identified as knocking gently on the buttocks. Students are reported to be effective reinforcers. Students who have a good economic condition of the material to be effective reinforcers. Students were determined to cause different reactions in different students different reinforcement according to individual differences. Students having lost their activity after a period of reinforcements, have been found to have habits. 10 to 12 teachers stated that the punishment is effective and useful. As for students with behavioral disorders, teachers stated that punishment is effective. Different punishment is determined for different students. As a result of individual differences, it revealed different responses. The survey revealed some suggestions.

Based on the study results, the following suggestions were made: For the students given the reinforcement and punishment, it should be taken into account that they have individual differences. Well done may be one of the the words of an effective reinforcement with a sticker affixed to the book for other students can be a more effective reinforcement. Waiting that can be effective as a punishment for a student facing side of the wall in the classroom, another student (-) not being an effective punishment. Although corporal punishment, beatings, though forbidden, so at least some students have been found to apply physical violence. Physical violence was never used by teachers. Students are required to increase the awareness regarding this topic. Ministry of Education Communication Center (MEB) in the "ALO 147" line and can be physical violence complaint against the student. Reinforcement for students is very effective. However, to do the habit of reinforcement, reinforcement should be changed and should be used as variable intermittent. Students should be informed at the class during the punishments. Students should know why the other students had received punishment. Students should know that what the cause of punishments and punishment should consider immediate punishment. If the student does not regret though not being effective of the criminal punishment.